

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

6. Гиппенрейтер Ю. Введение в общую психологию / Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд. “Московского университета”, 1988. – 320 с.
7. Гольденвейзер А. Об исполнительстве / А.Б. Гольденвейзер // Вопросы фортепианного искусства. – М.: Изд. “Музыка”, 1965. – Вып. 1. – С. 36 – 71.
8. Гордеева Н., Зинченко В. Рефлексивное управление как условие осуществления движений и построения целесообразного действия / Н.Д. Гордеева, В.П. Зинченко. // Рефлексивное управление. – М.: Изд. “Институт психологии РАН”, 2000. – С. 31 – 38.
9. Декарт Р. Сочинения в 2 т. / Р. Декарт / [пер. с лат. и фран.] Т. 1. – М.: Мысль, 1989. – 654 с.
10. Ильин Е. Психомоторная организация человека: учебник для вузов / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2003. – 384 с.
11. Коган Г. Работа пианиста / Г.М. Коган. – М.: Изд. “Музыка”, 1979. – 182 с.
12. Лесман И. Очерки по методике обучения игре на скрипке / И.А. Лесман. – М.: Изд. “Музгиз”, 1964. – 272 с.
13. Лонг М. За роялем с Габриелем Форте / М. Лонг // Исполнительское искусство зарубежных стран. – М.: Изд. “Музыка”, 1981. – Вып. 9. – С. 1-37.
14. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
15. Педагогічний словник // [за ред. М.Д. Ярмаченка]. – К.: “Педагогічна думка”, 2001. – 514 с.
16. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
17. Старчеус М. Слух музиканта / М. Старчеус. – М., 2003. – 400 с.
18. Стоянов А. Искусство пианиста / А. Стоянов. – М.: Государ. муз. изд., 1958. – 145 с.
19. Філософський словник / [за ред. В.І. Шинкарука]. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
20. Чхаидзе Л. Координация произвольных движений / Л.В. Чхаидзе. – М.: Изд. “Наука”, 1968. – 132 с.
21. Wallace M. Action research: How to do it. Paper presented at the 2nd International Conference of the Malaysian English Language teaching association, 24 – 27 May, 1993.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2010

УДК 371.134:78.07+331.101.3(045)

Ольга Морозова, викладач кафедри теорії та методики мистецтв
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглянуто структуру мотивації педагогічної діяльності в майбутніх учителів музики та проаналізовано актуальні проблеми формування зазначеного утворення.

Ключові слова: мотивація, музична діяльність, індивідуальність, особистісно зорієнтований підхід, гуманістична спрямованість.

В статье рассмотрена структура мотивации педагогической деятельности у будущих учителей музыки и проанализированы актуальные проблемы формирования отмеченного образования.

Ключевые слова: мотивация, музыкальная деятельность, индивидуальность, личностно сориентированный подход, гуманистическая направленность.

In the article the structure of motivation of pedagogical activity is considered for future music masters and the issues of the day of forming of noted education are analysed.

Key words: motivation, musical activity, individuality, approach, humanism orientation, is personality orientated.

Постановка проблеми. Глибокі зміни, що відбуваються в суспільстві, криза освітніх систем потребують глибоких переосмислень у парадигмі освіти, в організації, змісті, формах і методах навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим особливі актуальності набувають ті аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців, які поєднують професіоналізм із сучасним баченням розв'язання суспільних проблем.

У Законі України “Про освіту” зазначається: “Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства,

розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання піднесених моральних цінностей, формування громадян, готових до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій підставі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу...” [1, 6].

У сучасній музичній педагогіці, на нашу думку, ще не достатньо вивчені питання, пов'язані з проблемами професійної підготовки майбутніх фахівців для середньої та вищої шкіл, тому виникла потреба в розробці спеціальної методики, що й визначило актуальність цієї статті.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати аналізу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, які присвячені питанням підготовки вчителя в системі вищої освіти (О. Абдулліна, М. Александров, С. Архангельський, В. Безпалько, Я. Бурлака, Ф. Гоноболін, В. Журавльов, Т. Ільїна, Н. Кузьміна, І. Огородніков, А. Піскунов, В. Розов), а також спеціальних досліджень у підготовці вчителя музики на музично-педагогічному факультеті (О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Р. Верхолаз, Г. Голик, В. Дряпіка, Д. Кабалевський, Л. Коваль, А. Козир, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Танько, О. Таранцева, Г. Ципін, В. Шульгіна, О. Щолокова, В. Яконюк та інші), зумовили підстави для узагальнення форм і методів музично-теоретичної підготовки.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати основні проблеми формування мотивації педагогічної діяльності в майбутніх учителів музики.

Виклад основного матеріалу. Майбутній учитель музики має не тільки оволодіти необхідними фаховими знаннями й уміннями, а й усвідомити шляхи їх набуття, оволодіти принципами і методами пізнання теорії та практики своєї педагогічної діяльності. Тільки за таких умов можна виховати вчителя, здатного творчо мислити, самостійно орієнтуватися в найрізноманітніших проблемних ситуаціях педагогічної дійсності, критично їх оцінювати й оперативно знаходити шляхи розв'язання суперечностей, що виникають.

Педагогічна діяльність учителя музики визначається специфікою предмета музики як мистецтва і дисципліни, яку вивчають у школі. Як відомо, музика має надзвичайно важливе значення в розкритті творчого потенціалу й ідеалів людини. Відтворюючи своїми засобами навколишнє життя, музика вводить людину в певну життєву ситуацію, робить її співучасником, пробуджує відповідні почуття і переживання [6, 67]. Серед інших різновидів мистецтва музика посідає особливе місце. Вона спроможна розкривати складні духовні процеси свого часу, виконуючи роль найтоншого емоційно-психологічного барометра суспільства; втілює і доносить до нас такі цінності як Віра, Добро, Істина, Краса, Любов, що визначають різні форми суспільної свідомості.

Музика є одним із засобів виховання, який надає естетичного забарвлення духовному життю людства. В. Сухомлинський писав, що “без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це

переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури” [10, 553].

Музичне мистецтво є універсальним засобом спілкування. Через художню інформацію воно впливає на учасників навчального процесу. Розв'язуючи різні соціальні завдання, мистецтво є поліфункціональним явищем. Воно виконує комунікативну, просвітницьку, пізнавальну, сугестивну, виховну, гедоністичну та інші функції [2, 42].

Педагогічна діяльність учителя музики розглядається як одна із сфер людської діяльності, що визначається закономірностями музичної освіти і яка підвладна загальним закономірностям музичної діяльності та мистецтва. Поняття “музична діяльність” у музикознавчій та музично-педагогічній літературі дістало різнобічне обґрунтування. Зокрема, відомий музикознавець А. Сохор у загальній структурі музичної культури суспільства виділяє такі види музичної діяльності як творчість, виконання, розповсюдження та сприймання музики [8, 112].

Музична діяльність – це вид естетичної діяльності, яка спрямована на художньо-естетичне сприйняття музичних цінностей характеризується відкриттям у музичному явищі нового сенсу його переживання. Музикознавці наголошують, що основу музичної діяльності складає музичне сприймання. Його трактують як складний, багатогранний процес “осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, як особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен” (Є. Назайкінський); як “процес співучасті та співтворчості, що включає, з одного боку, запрограмованість структури та спрямованості художнього твору, а з іншого – передбачає творчу діяльність слухача” (О. Ростовський).

Педагог-музикант, як і будь-який інший учитель, працює на майбутнє, вкладає в свою працю енергію, дає плоди лише через деякий час. У процесі становлення особистості майбутнього вчителя музики вагоме місце посідає *формування мотивації педагогічної діяльності*, яка визначає його готовність до музично-педагогічної праці. Мотивація музично-педагогічної діяльності має свої особливості, зумовлені специфікою останньої як особливої форми активності людини.

Музично-педагогічні дисципліни мають величезний потенціал для здійснення ціннісно орієнтованого навчання, оскільки вони формують особистість студента. Тому не дивно, що вплив музики на становлення особистості, перш за все молоді, є величезним, а тому і проблеми

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

формування мотивації музично-педагогічної діяльності є завжди актуальними.

Структура мотивації музично-педагогічної діяльності охоплює, насамперед, такі провідні мотиви як *музичні потреби, музично-педагогічні інтереси, ідеали та схильності, художні смаки, педагогічні переконання, гуманістично-педагогічний світогляд і естетичні ставлення до явищ музичного мистецтва*.

Початок процесу формування мотивації майбутніх учителів музики завжди пов'язаний з *потребою* в педагогічній діяльності. Педагогічна професія потребує від учителя музики сформованої потреби в музично-освітній діяльності, усвідомлення її значення для духовного розвитку суспільства; високого рівня світоглядної, гуманітарної й естетичної культури; розвинутих професійно-педагогічних здібностей, глибоких фахових знань і умінь, досвіду художньо-творчої педагогічної діяльності. Музичні потреби студентів виникають і розвиваються в процесі музично-навчальної діяльності, яка завжди повинна базуватись на їх позитивному емоційному ставленні до неї.

Інтерес до музично-педагогічної діяльності, який формується в процесі навчання, може перетворитись на необхідну життєву потребу вчителя музики. Нерідко чинником, що пробуджує педагогічні інтереси студентів, стимулює розвиток педагогічних орієнтацій, стає спілкування з викладачем, що володіє різнобічними знаннями, прагне передати свій досвід. Позитивний приклад діяльності суттєво впливає на формування мотиваційної сфери студентів, має опосередкований вплив і на розвиток прагнення майбутніх учителів займатись професійно-педагогічною діяльністю.

Мотивація студентів, яка тісно пов'язана з активізацією музичних здібностей, є головним спонукальним і психологічним чинником успішного оволодіння музикою. Тому серед найголовніших завдань викладача є створення умов для формування позитивної мотивації студента максимального розкриття його творчого потенціалу; навчання їх працювати змістовно, відповідально, результативно, творчо. Прагнення навчити студентів музики породжує пошук нових форм роботи, які забезпечують максимальну музичну активність студентів. З мотивацією педагогічної діяльності тісно пов'язаний *світогляд* (світовідчуття, світоуявлення і світорозуміння), які спираються на психічні функції переживання, уяви та мислення [5, 50].

Установлено, що позитивна мотивація

забезпечує свідоме прагнення студентів до реалізації педагогічних *цілей*. Маючи стійке мотивоване бажання набутти конкретних музично-педагогічних знань, майбутні вчителі музики під час навчання виявляють наполегливість, цілеспрямованість, ініціативність, інтелектуальну гнучкість, навчаються без “тиску” з боку викладачів, отримуючи при цьому певне задоволення результатами навчання.

У сучасній теорії та методиці професійної підготовки майбутніх учителів музики існує низка недостатньо розв'язаних питань. Розглянемо ті з них, які, на наш погляд, є найважливішими для вдосконалення процесу формування мотивації їх педагогічної діяльності.

Головним чинником формування мотивації педагогічної діяльності в студентів, на нашу думку, є *індивідуальність* кожного з педагогів (їх освіченість, ерудованість, особиста привабливість, рівень загальної культури тощо). За умови тактовного й справедливого ставлення до студента викладач може стати тим ідеалом, який впливатиме на його індивідуальність, керуватиме його розвитком.

Педагог, що досяг рівня професійної майстерності, не може не відзначатись індивідуальним стилем у педагогічній роботі, йому притаманні оригінальність мистецького й методичного мислення, відсутність штампів у роботі. Індивідуальність інтегрує всі соціально ціннісні властивості конкретної особистості, надаючи їй цілісності. У зв'язку з цим доцільно зазначити, що індивідуальність – це особлива форма буття людини в суспільстві, в якому вона живе та діє як автономна та неповторна особистість, зберігаючи свою цілісність і самототожність, в умовах безперервних внутрішніх і зовнішніх змін [3, 179].

Сучасні дослідники виділяють у педагога-музиканта такі якості: педагогічний такт, об'єктивність, самокритичність, витримка, добросовісність, терпіння, справедливість, ерудиція, душевність, високий рівень загальної культури, гуманізм, чуйність і щирість, адекватність самооцінки і рівня домагань, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, спостережливість, контактність. Спеціально підкреслюється необхідність такої якості як дотепність, а також ораторських здібностей, артистичності натури. Особливо важливими є такі якості педагога як готовність до розуміння психічних станів учнів і співпереживання, тобто емпатія, і потреба в соціальній взаємодії. Велике значення надається дослідниками і “педагогічному тактові”, у прояві якого виражається загальна

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

культура педагога і високий професіоналізм його педагогічної діяльності та спрямованості.

Відомі музиканти-педагоги теж наголошували на ролі індивідуальності викладача в музично-педагогічному процесі. “Індивідуальність педагога може сильно вплинути на індивідуальність учня” [7, 93]; викладання музики є двостороннім процесом, в якому відповідальність лягає на педагога; “індивідуальність – це не оригінальність, а природність, життєва правда, простота, доброта, яка випромінюється в небесних гармоніях дивної та неповторної краси її Величності музики” [4, 9]; істинний учитель музики не лише вчить грати на інструменті, але й різнобічно виховує учнів як активних музикантів [11, 28].

Учитель музики повинен володіти знаннями, артистичними вміннями, необхідними особистісними якостями та здібностями; вміти відповідати на численні запитання учнів, але й уміти “трохи грати” для того, щоб учні самі знаходили відповіді на поставлені запитання; легко говорити та пояснювати, але й знати, як потрібно бути тихим і уважним, коли учні намагаються самостійно висловити свої думки [3, 85].

Отже, індивідуальність педагога визначає не лише суть творчої атмосфери в музично-педагогічній діяльності, але й сутність методики викладання музики.

Музично-педагогічна діяльність – один з дієвих чинників формування і розвитку людської особистості. Широке коло літератури з проблем музичної освіти, як правило, мало торкається внутрішнього світу самих учнів. Зокрема, в працях з музичної педагогіки увага в основному акцентується на питаннях методики навчання музики. Водночас головний суб’єкт навчання – учень – залишається за межами більшості методичних посібників, йдеться про нього здебільшого в загальному плані, а тому проблеми реалізації *особистісно зорієнтованого підходу* щодо формування мотивації педагогічної діяльності мають стати засадничим началом у розв’язанні проблем теорії і методики музичного навчання. Опора на особистісно зорієнтований підхід передбачає, що студент зацікавлений у формуванні такого ставлення до навчання, в якому музично-педагогічна діяльність усвідомлено спрямовується на виявлення власних художніх потенцій, на якнайповнішу реалізацію унікальних музичних можливостей.

Особистісний підхід передбачає створення умов для самореалізації особистості, саморозвитку учня. Необхідно не тільки пояснювати і показувати, як треба діяти,

залучаючи студента до відтворення виконавських і творчих дій, головне – формувати в нього прагнення бути неповторною особистістю в музичному мистецтві, відшукувати оригінальне, самобутнє розв’язання музично-педагогічних проблем.

Досвідчений педагог у галузі музичного мистецтва буде ставитись до кожного студента як до унікальної особистості, що знаходиться в постійному пошукові і художній творчості. Педагог, який прагне до найповнішого розкриття особистості студента в музичному мистецтві, не може нехтувати питаннями з’ясування особистісних якостей, притаманних студенту. Не знаючи і не цікавлячись реальним станом розвитку художнього сприймання студента, особливостей його пам’яті, мислення, уяви, емоційно-вольових характеристик, особливостями естетичних переваг, наявним станом розвитку художніх здібностей тощо, педагог ризикує обрати неправильний шлях, наштовхнутись на непередбачувані бар’єри в навчанні, що гальмують досягнення педагогічної мети. Вихоплюючи із цілісної особистісної характеристики окремі її властивості і не беручи до уваги ті чи інші особливості, педагог може потрапити в полон помилкових уявлень і, виходячи з них, не так і не туди спрямовувати розвиток студента. Як часто, на жаль, трапляються випадки, коли викладач гри на фортепіано обмежується увагою до виконавсько-технічних можливостей студента, не беручи до уваги особливості розвитку його музикального слуху, смакових орієнтацій, навіть творчих можливостей. Педагогічна стратегія, побудована на окремих уявленнях про особистість студента, ризикує стати не тільки неефективною, а і просто хибною.

Особистісно зорієнтований підхід сприяє створенню максимально сприятливих умов для розвитку й розкриття здібностей студента, враховує його психофізіологічні особливості. Обґрунтування особистісно зорієнтованого підходу до навчально-виховного процесу передбачає використання ідей навчання через взаємодію з іншими; перегляд стилю керівництва навчальним процесом; використання активних методів навчання тощо. У мистецькій педагогіці доцільно вбачати орієнтацію на суб’єкт навчання, тобто в центр навчання ставити особистість, її мотиви, інтереси, потреби, бажання, наміри [3, 191].

Підґрунтям підготовки майбутнього вчителя до музично-педагогічної діяльності в сучасних умовах провідною є *гуманістична спрямованість музичної освіти*. В умовах сучасної вітчизняної педагогіки актуальною є орієнтація вчителів на нову філософію освіти, де

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

ідеї гуманізації, гуманітаризації стають провідними, де основною метою є не тільки засвоєння знань, умінь і навичок, а насамперед виховання почуттів, розвиток розуму й таких якостей особистості як рефлексія та емпатія, що є основою розуміння дійсності, самого себе, навколишніх людей і творів мистецтв. Гуманістична основа мистецького навчання означає, насамперед, визнання права кожної дитини на музичний розвиток незалежно від її природних здібностей. Гуманістична парадигма музичної освіти містить ідеї забезпечення розвитку і реалізації музичних здібностей кожної дитини.

Неможливо не згадати відомого філософа, мислителя, письменника та педагога Г. Сковороду. У його творчій спадщині розкрито образ учителя, принципами діяльності якого є любов і повага до особистості учня, почуття власної гідності, чесність, сформовані переконання, чутливе серце. Цінним для нашого дослідження є теза Г. Сковороди про глибинне пізнання природи людини “крізь любов і віру” та внутрішнє пізнання природи людської душі з урахуванням чинників її формування – віри, надії, любові. “Збери всередині себе думки, і в собі самому шукай справжніх благ. Копай криницю всередині самого себе для тієї води, котра зростить і твою оселю, і сусідську” [8, 414].

Гуманістична парадигма навчання орієнтує на педагогічну підтримку будь-яких спроб учня до творчого самовиявлення. Заохочення, стимулювання, активізація, створення належних умов до самостійного пошуку учнів – важливе завдання педагога.

Оскільки в контексті розвитку гуманістичної орієнтації освіта розглядається як особистісно зорієнтована, звернена до учня, то на перший план педагогічної діяльності виходить діалогічна взаємодія вчителя та учнів. На нашу думку, ці засади можуть бути реалізовані лише за умов ефективного формування *комунікативної компетентності* майбутнього вчителя музики. Зростання ролі професіоналізму в сучасних умовах з особливою гостротою ставить проблему професійної компетентності фахівця.

Компетентність як загальна здібність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, що вироблені в процесі навчання, є необхідною для кожного вчителя, а особливо для вчителя музики [3, 196]. Професійна компетентність характеризується постійним прагненням до вдосконалення, набуття все нових знань і умінь, збагачення діяльності. Психологічною основою компетентності є готовність до постійного підвищення своєї кваліфікації, професійного розвитку.

На думку багатьох дослідників, комунікативні здібності майбутнього вчителя музики є одними з основних у діяльності педагога. Адже спілкування має величезне значення як для професійного, так і для особистісного розвитку майбутніх учителів, оскільки воно є фундаментальною умовою зосередження індивідів у професійному співтоваристві, одночасно його можна розглядати як спосіб подальшого розвитку. У комунікативній діяльності музиканта-педагога проявляються такі професійно значущі якості як конгруентність, альтруїзм, доброзичливість, комунікативність, толерантність [5, 94].

Висновки. Результати аналізу процесу професійного становлення студентів за роки навчання в Інститутах мистецтв дали можливість зазначити, що багато в чому успіх цієї роботи залежить від рівня сформованої мотивації педагогічної діяльності, але на сьогодні існує багато нерозв’язаних проблем. Їх розв’язання підносить підготовку фахівців на новий сучасний рівень, що відповідає потребам суспільства.

1. Закон про освіту // Збірник наказів. – № 5. – 2005. – С. 6.

2. Каган М.С. Лекции по эстетике / М.С. Каган – [изд. 2-е, расширенное]. – Изд. Ленинградского университета, 1971. – 776 с.

3. Козир А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: [монографія] / А.В. Козир. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 380 с.

4. Музыкальное исполнительство и педагогика. История и современность: Сборник статей / сост. Т.А. Гайдамович. – М.: Музыка, 1991. – 240 с.

5. Олексюк О.М Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: [навч. посіб.] / О. Олексюк, М. Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.

6. Остроменский В.И. Восприятие музыки как педагогическая проблема / В.И. Остроменский. – К.: Музична Україна, 1975. – 195 с.

7. Савишинский С.М. Леонид Николаев. Пианист, композитор, педагог / С.М. Савишинский. – М., 1950. – 215 с.

8. Сковорода Г. Твори У 2-х томах [том 1] / Г.С. Сковорода. – К.: 1994. – С. 385 – 446.

9. Сохор А.М. Объяснение в процессе обучения: элементы дидактической концепции / А.М. Сохор. – М.: Педагогика, 1988. – 128 с.

10. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти томах [том 3] / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – 670 с.

11. Фейгин М. Музыкальный опыт учащихся / М. Фейгин // Вопросы фортепианной педагогики: [сборник статей]. – М.: Музыка, 1981. – С. 28 – 31.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2010